

ОСВІТА ЯК БАЗОВИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ГРОМАДЯН

EDUCATION AS A BASIC FACTOR IN FORMING CRITICAL THINKING OF CITIZENS

У сучасному суспільстві, що характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій та зростанням обсягу доступної інформації, особливої актуальності набуває питання формування критичного мислення громадян, особливо під час повномасштабного вторгнення країни-агресора, яка веде потужну ментальну війну через ІПСО.

Освіта відіграє ключову роль у процесі формування критичного мислення громадян, оскільки саме через систему освіти здійснюється передача знань, формування світогляду та розвиток навичок аналізу, оцінки й обґрунтування інформації. У статті розглядається взаємозв'язок між освітніми практиками та розвитком критичного мислення як необхідної компетенції сучасної людини. Автори досліджують сучасні освітні виклики, особливості постіндустріального суспільства щодо його вимог до становлення особистості й громадянина, специфічні функції інституту освіти, а також сутність технології формування критичного мислення, аналізують освітні методи, що сприяють його формуванню.

Доведено, що технологія формування критичного мислення громадян сприяє швидкому й ефективному переходу сучасної моделі освіти до освіти постіндустріального суспільства. Подано розуміння сутності технології формування критичного мислення особистості як цілеспрямованої, заздалегідь спроектованої, планомірно реалізованої, упорядкованої сукупності дій щодо реалізації педагогом певних методів, засобів і прийомів, спрямованих на формування критичного мислення особистості.

Визначено, що традиційні методи навчання, орієнтовані на механічне засвоєння знань, не сприяють розвитку аналітичних здібностей, тоді як інтерактивні методики, проблемне навчання, дебати, проєктна діяльність і застосування міждисциплінарного підходу є ефективними засобами для розвитку критичного мислення.

Зроблено висновок, що освіта є визначальним фактором у формуванні критично мислячих громадян, які здатні ухвалювати зважені рішення, аналізувати джерела інформації та протистояти маніпуляціям. Визначено перспективи подальших досліджень у цій сфері, зокрема необхідність удосконалення освітніх програм, що сприятимуть розвитку критичного мислення на всіх рівнях навчання.

Ключові слова: освіта, постіндустріальне суспільство, інформація, критичне мис-

лення громадян, технологія формування критичного мислення.

In modern society, characterized by the rapid development of information technologies and the growth of the volume of available information, the issue of forming critical thinking of citizens becomes particularly relevant, especially during a full-scale invasion of an aggressor country, which is waging a powerful mental war through IPSO. Education plays a key role in the process of forming critical thinking of citizens, since it is through the education system that the transfer of knowledge, the formation of a worldview and the development of skills for analyzing, evaluating and substantiating information are carried out. The article examines the relationship between educational practices and the development of critical thinking as a necessary competence of a modern person.

The authors explore modern educational challenges, the peculiarities of post-industrial society in terms of its requirements for the formation of a person and a citizen, the specific functions of the educational institution, as well as the essence of the technology for forming critical thinking, analyze educational methods that contribute to its formation.

It is proven that the technology of forming critical thinking of citizens contributes to the rapid and effective transition of the modern model of education to the education of a post-industrial society. An understanding of the essence of the technology of forming critical thinking of an individual is presented as a purposeful, pre-designed, systematically implemented, orderly set of actions for the implementation by the teacher of certain methods, means and techniques aimed at forming critical thinking of an individual.

It is determined that traditional teaching methods focused on the mechanical assimilation of knowledge do not contribute to the development of analytical abilities, while interactive methods, problem-based learning, debates, project activities and the use of an interdisciplinary approach are effective means for the development of critical thinking.

It is concluded that education is a determining factor in the formation of critically thinking citizens who are able to make informed decisions, analyze sources of information and resist manipulation. Prospects for further research in this area are identified, in particular the need to improve educational programs that will promote the development of critical thinking at all levels of education.

Key words: education, post-industrial society, information, critical thinking of citizens, technology for the formation of critical thinking.

УДК 37.015.3:159.95

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/81.2.24>

Починкова М.М.,

докт. пед. наук,
професорка кафедри початкової освіти
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасне суспільство визначається як постіндустріальне, провідною ознакою якого, за Д. Беллом, є «панування науки, наукових знань» [24], а ключову роль у такому суспільстві відіграє інтелектуальна власність та інноваційні технології [24]. Тож

людству необхідні інструменти для опанування цих технологій задля ефективної роботи з інформацією, а не з матеріальними об'єктами, як це було в індустріальному суспільстві.

Панівна роль інформації в житті людей змінила навіть хід і якість війн, під час яких, крім збройних

конфліктів, активно використовується інформація у вигляді ІПСО, маніпулятивних викидів у соціальні мережі, дезінформація тощо. Яскравим прикладом є війна між РФ та Україною, що триває вже три роки.

Громадяни нашої держави відчувають подвійний тиск: вони повинні весь час протистояти інфодемії та ворожій ІПСО і при цьому жити в постіндустріальному світі, де необхідно вміти ефективно працювати з інформацією.

У наших попередніх дослідженнях ми вже довели, що саме застосування критичного мислення є ефективним засобом для протистояння інфодемії, запобігання впливу ІПСО, ворожої маніпуляції, а також сприяє продуктивній роботі з інформацією.

Однак критичне мислення є доволі складним новоутворенням, під яким ми розуміємо такий «тип мислення, що дозволяє особистості критично ставитись до інформації з різних джерел, виокремлювати правдиві факти від фейків, аналізувати, узагальнювати інформацію, робити аргументовані висновки, ефективно прогнозувати й моделювати майбутнє, що в сучасних умовах є своєрідним гарантом безпеки людини» [2, с. 212]. При цьому такий тип мислення вимагає спеціальної роботи з його розвитку та формування, що можливе лише в умовах здобуття освіти. Тож, розглянемо роль освіти як базового фактору формування критичного мислення громадян в умовах постіндустріального суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для висвітлення окресленої проблеми нам необхідно розглянути погляди сучасників на роль освіти в житті людини. Цей аспект досліджено в роботах Л. Гриневич, В. Кременя, В. Лугового, В. Огнев'юка, Л. Панченко, С. Сисоєвої та ін. Представити визначення й характеристики освіти постіндустріального суспільства, що висвітлено в доробках О. Жидкової, П. Саух, С. Сисоєвої, О. Турути та ін. Теоретико-методологічні засади технології розвитку критичного мислення представлено в роботах С. Бадер, О. Пометун, М. Починкової, С. Терна та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Сучасні дослідники розкривають окремі аспекти ролі освіти в житті людини, впливи соціального устрою на систему освіти, необхідність і важливість формування критичного мислення громадян. Однак сьогодні відсутні цілісні дослідження, що висвітлюють роль освіти у формуванні критичного мислення громадян у сучасному постіндустріальному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого дослідження логічним є висвітлення ролі освіти в житті людини й суспільства.

У соціологічних дослідженнях освіта розглядається як один із соціальних інститутів і складне й багатоманітне суспільне явище. Функціонування такого інституту зумовлене задоволенням певних потреб суспільства, як «підготовка

конкурентоспроможних фахівців, культура виробництва, залучення молодого покоління до праці, підготовка його до виконання різних видів професійної діяльності, ролей, обіймання певних посад, отримання певного статусу в сучасному суспільстві» [8]. Як складне й багатоманітне явище освіта є сферою «передавання, засвоєння й перероблення знань і соціального досвіду; один із найдавніших інститутів, що виник задля задоволення потреби суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством» [19].

С. Сисоєва, В. Огнев'юк визначають такі специфічні функції інституту освіти:

- трансляція і поширення в суспільстві цінностей культури – наукових знань, професійних навичок, досвіду, мистецьких набутоків, моральних норм і правил, стандартів і традицій соціальної поведінки тощо;

- забезпечення історичної спадкоємності, використання історичного досвіду і духовної спадщини поколінь, відтворюючи характер відносин особистості з суспільством, відображає їх розмаїття;

- соціалізація особистості, адаптація молоді до соціальних відносин, суспільного життя, культивування соціально-культурних цінностей, формування установок, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які притаманні саме певному суспільству;

- інтегруюча функція: відтворення певного способу життя, інтернаціоналізація культурних норм, соціальних ролей;

- інноваційна функція – поєднання освіти з наукою та виробництвом;

- виховна функція – навчання мови, історії, літератури, принципів моралі, що є передумовою формування загальноновизнаної системи цінностей, завдяки чому людина вчиться розуміти інших людей і саму себе, стає свідомим громадянином / громадянкою країни;

- функція соціальної селекції забезпечує раціональне відтворення й поновлення соціальної структури суспільства, сприяє соціальній мобільності;

- стимулювання самоосвіти, самопідготовки, постійного інтересу до знань [5, с. 203–204].

Освіта, безумовно, відіграє вирішальну роль у житті людини, про це свідчить низка міжнародних нормативно-правових документів, у яких закріплено її визначальне значення для розвитку людства. До таких документів можна віднести:

- серед загальноцивілізаційних – Декларацію прав людини і громадянина 1789 р. [7], Загальну декларацію прав людини ООН: Міжнародний документ від 10.12.1948 [26];

- серед внутрішньодержавних документів варто виокремити Конституцію України, Закон України «Про освіту» [16], Закон України «Про

вищу освіту» [14], Державні стандарти початкової та базової середньої освіти [15], [13] та ін.

У зазначених документах закріплено не тільки право людини на освіту, а й визначений зміст різних ступенів освіти.

С. Сисоєва в своєму дослідженні ролі освіти в сучасному світі зазначає, що «у системі освіти відбивається проблеми і потреби суспільства у даний історичний період» і при цьому «освіта виступає як один із засобів управління розвитком суспільства» [18].

Цінним для нас є зауваження про те, що, по-перше, система освіти за власною суттю є консервативною, а по-друге, саме «суспільні зміни відкривають шлях новому в освіті, викликають необхідність її модернізації» [18]. Тож, саме суспільні зміни зумовлюють зміни в освіті, однак, при цьому освіта не встигає за суспільними змінами.

З метою розуміння ролі освіти у формуванні критичного мислення особистості необхідним є розкриття особливостей сучасного суспільства, оскільки, як ми вже з'ясували воно має безпосередній вплив на систему освіти. Сьогоднішнє суспільство визначається науковцями як постіндустріальне або інформаційне.

Звернемось більш докладно до визначення дефініції «постіндустріальне суспільство».

Так, Ф. Вебстер (F. Webster) визначає низку ознак, характерних для постіндустріального або інформаційного суспільства:

- злиття інформаційних та комунікаційних технологій;
- домінування інформаційного сектору економіки;
- інформація, дані, знання, людський ресурс стають основним виробничим ресурсом для розвитку;
- найбільша доля зайнятих припадає на інформаційну діяльність та сектор обслуговування;
- значний ріст потреби у висококваліфікованій робочій силі;
- «стирання» часових та просторових меж;
- індивідуалізація інформаційного середовища в залежності від уподобань та смаків конкретного споживача;
- перехід влади з інституційної в символічну площину;
- збільшення значимості ролі індивіда, взаємодія тяжіє до рівня індивідів;
- набуття теоретичними знаннями першочергової, критично важливої значущості для розвитку;
- демонополізація знань та їх доступність [30, с. 9–21].

Разом із суспільством зазнає змін і система освіти, яка повинна швидко реагувати на такі зміни й відповідати вимогам, однак, констатуємо значне відставання системи світової освіти, й, у тому числі української, від вимог людства.

С. Сисоєва визначає чотири взаємопов'язані фактори, що впливають на розвиток освіти в сучасних умовах:

- швидкозмінність і швидкоплинність процесів суспільного розвитку;
- соціально-економічні трансформації в суспільстві;
- процеси глобалізації, які відгукнулися інтеграційними тенденціями в світі;
- інформаційний «вибух» у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій і мультимедіа [18].

Система освіти має переформатуватись з масової підготовки робітників виробництва на підготовку інтелектуалів, здатних працювати з інформацією.

До ключових вимог до сучасної освіти можна віднести такі:

- особистісний розвиток людини є невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу [18];
- збільшення інтелектуального і, відповідно, психічного навантаження на людину, кількість конфліктних і стресових ситуацій [18];
- підготовка людини до виходу з усіляких, насамперед, глобальних криз і катастроф, через використання сформованої здатності людини до нетрадиційних дій та мислення [18];
- навчання позитивного мислення [18];
- формування здатності до саморозвитку і самореалізації, творчості, самовдосконалення і навчання впродовж життя – важливі завдання педагогіки постіндустріалізму [18];
- знання як уміння продукувати ідеї і розробляти технології їх реалізації; [18];
- зрушення у динамічних характеристиках розвитку особистості повинні визначати ефективність педагогічного впливу; педагогіка має ґрунтуватись на законах вікової та педагогічної психології [18].

Основна відмінність педагогіки постіндустріального суспільства від педагогіки індустріального суспільства полягає в спрямуванні на розвиток особистості, що привертає пильну увагу науковців до особистісно зорієнтованої освіти. О. Пехота визначає наступні завдання такої освіти:

- розвивати індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявляти, ініціювати, використовувати, «окультурювати» індивідуальний (суб'єктний) досвід дитини;
- допомагати особистості пізнати себе, самовизначитися та самореалізуватися, а не формувати попередньо задані якості;
- формувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дасть можливість продуктивно будувати повсякденне життя, правильно визначати лінії життя [9].

Отже, як ми бачимо, провідним аспектом в освітньому процесі стають можливості саморозвитку й самонавчання, а також навчання цим аспектам.

Нам імпонує абсолютно слушний висновок про зміст і формат освіти, зроблений В. Гуменюк, на підставі аналізу думок класиків щодо освіти і постіндустріальному суспільстві, який, на нашу думку, цілком обґрунтовано відображає вимоги сучасного суспільства й окреслює позицію, на яких має зосередитись освітня система:

– зміст освіти: «необхідність визначення нового поняття грамотності, нового набору компетенцій, обов'язкових до набуття, серед яких ключовими мають бути здатність до інновацій та готовність брати на себе відповідальність і діяти, системне мислення, розвинуті комунікаційні вміння» [6, с. 514]. Дослідниця підкреслює також нову роль знань, які залишаються такими лише за умов здатності призвести до конкретного результату, а ознакою життєдіяльності виступає аспект придатності застосування знань на практиці [6, с. 514];

– «освітня система повинна передбачати індивідуальний підхід у навчанні, який би спирався на розвиток сильних сторін учнів, бути високотехнологічною». При цьому тут науковиця з посиланням на дослідження А. Тоффлера (A. Toffler) [29, за 6] додає новий аспект, який у тандемі з освітою буде формувати тих, хто навчається – ЗМІ, оскільки вони суттєво впливають на громадськість і є зразком широкого вибору, у той час, як система освіти в теперішньому вигляді позбавляє цього вибору. Через це треба досліджувати зв'язки між освітою та шістьма принципами нових ЗМІ (інтерактивність, мобільність, конвертованість, підключеність повсюдність та глобалізованість), а система освіти має відповідати форматам нових ЗМІ [29 за 6]. Уважаємо таку позицію не позбавленою раціонального змісту.

Таким чином, підсумовуючи погляди науковців на роль освіти в житті людини й соціуму, на сучасне суспільство, що визначається як постіндустріальне або інформаційне, та на вимоги, яке воно висуває до системи освіти в постіндустріальному суспільстві, зробимо низку проміжних узагальнень:

– освіта відіграє визначальну роль у житті суспільства, а система освіти є одним з провідних соціальних інститутів, який має відповідати вимогам соціуму щодо підготовки майбутнього покоління до життя в ньому. Однак ця система характеризується консерватизмом і не встигає за вимогами суспільства;

– Четверта технічна революція, що викликана значним розвитком інформаційних технологій, призвела до переходу суспільства в постіндустріальну епоху й швидких соціально-економічних трансформацій у соціумі, що, своєю чергою, призвело до нових вимог до системи освіти;

– сучасна система освіти має бути зорієнтована на індивідуальний розвиток особистості, її пізнавальні здібності, саморозвиток, самовизначення та самореалізацію, формування нетрадиційного мислення, здатність до інновацій, а також

на зміну ролі знань, які перестають бути самоціллю, а здатні застосовуватись на практиці та призводять до конкретного результату.

Сучасне інформаційне суспільство активно використовує й розвиває інформаційні технології. Тож, оскільки, як ми вже зазначали, суспільство безпосередньо впливає на освіту, то помітною сучасною інновацією стає впровадження технологічного підходу в педагогічну практику на різних рівнях.

Дослідники визначають цілу низку сучасних освітніх технологій:

– технології розвивального, програмованого, проблемного, модульного навчання, дистанційного, концентрованого, контекстного навчання, колективного творчого виховання, саморозвитку, «Створення ситуації успіху», ігрові педагогічні технології, сугестивна, проєктна технологія, Вальдорфська педагогіка (О. Аніщенко, О. Пехота, Н. Яковець) [1];

– технології інтерактивного навчання: технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань; нові інформаційні технології навчання [20];

– особистісно-орієнтовані технології навчання: різномірного навчання, навчання як навчального дослідження, навчання в співробітництві, евристичного навчання, метод проєктів, розвиваюче навчання; предметно-орієнтовані технології навчання: постановки мети, повного засвоєння, педагогічного процесу, концентрованого навчання, модульного навчання; інформаційні технології: ІКТ, дистанційного навчання; технології оцінювання досягнень учнів: «Портфоліо», безоцінкове навчання, рейтингові технології; інтерактивні технології: «Розвиток критичного мислення через читання та письмо», проведення дискусій; «Дебати», тренінгові технології [23, с. 21].

Представлені позиції свідчать про відсутність однастайності щодо класифікації технологій навчання: одні й ті самі технології зараховуються до різних груп, або не згадуються. На нашу думку, це зумовлено величезним різноманіттям кількості технологій та термінологічною невизначеністю. Однак значна увага до технологій з боку педагогів підкреслює їхню значущість у сучасній освіті.

Розглядаючи особливості освіти як соціального інституту та його специфіку в постіндустріальному суспільстві, вважаємо за необхідне визначити напрямки й технології, які б сприяли швидкому й ефективному переходу сучасної моделі освіти до освіти постіндустріального суспільства.

Однією з таких технологій, на нашу думку, є технології розвитку й формування критичного мислення, яка відповідає сучасним запитам суспільства щодо підготовки людини з розвиненим самостійним мисленням, орієнтацією на цінності, здатною до постійного саморозвитку й самопізнання.

У наших попередніх дослідженнях ми вже розмежовували технологію розвитку й технологію формування критичного мислення й розкривали їхні змістові характеристики, тому зараз коротко зупинимось на визначеннях і меті, щоб побачити, чи відповідають ці технології вимогам, які ставить суспільство до сучасної системи освіти. Зауважимо також, що, зважаючи на психолого-педагогічні та нейрофізіологічні засади критичного мислення (КМ) особистості, різні вікові періоди створюють умови для розвитку й формування критичного мислення [3].

Д. Халперн зазначає, що «Технологія КМ – це сучасна педагогічна технологія, яку розробили американські фахівці-педагоги Ч. Темпл, Дж. Стіл та К. Мередит на основі узагальненого досвіду світової педагогіки та психології з огляду на актуальні проблеми системи освіти. Технологія становить цілісну систему і спрямована на засвоєння базових навичок життя у ? відкритого суспільства, включеного в міжкультурну взаємодію» [28, с. 58].

Українські вчені В. Макаренко та О. Туманцова під технологією розвитку КМ розуміють систему діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей [12, с. 12].

Метою технології розвитку критичного мислення В. Ягоднікова вважає навчання такого сприйняття навчального матеріалу, у процесі якого інформація, що дістає здобувач освіти, розумілася б, сприймалася б з власним досвідом, і на її ґрунті формувалося б власне аналітичне судження [24]. Дещо більш розгалужено визначає мету технології розвитку критичного мислення В. Козира: розвиток мисленнєвих навичок учнів, які необхідні і в навчанні, і в повсякденному житті; формування особистості, готової до життя у світі, що постійно змінюється, здатної до аналізу та осмислення інформації, різних сторін процесів і явищ, навчання та самовдосконалення, прийняття ефективних рішень [10, с. 15].

Технологію формування критичного мислення особистості ми визначаємо як «цілеспрямовану, заздалегідь спроектовану, планомірно реалізовану, упорядковану сукупність дій щодо реалізації педагогом певних методів, засобів і прийомів, спрямованих на формування критичного мислення особистості. По суті, така технологія є різновидом інноваційної особистісно зорієнтованої технології, що модернізує традиційну освітню систему на всіх рівнях, і яка ґрунтується на активізації й інтенсифікації мисленнєвої діяльності особистості, спрямовану на критичне розмірковування через застосування сукупності специфічних форм і методів, застосування яких зумовлено метою й результатами технології» [4, с. 99].

Мета цієї технології полягає у поетапному формуванні критичного мислення особистості на різних вікових етапах задля вдалого аналізу, обробки, систематизації, класифікації інформації, що забезпечить ефективне виокремлення достовірних даних, прийняття на цій основі рішень на повсякденному та професійному рівнях [4, с. 100].

Зважаючи на те, що технологія критичного мислення активно входить у сучасну систему української освіти, дослідники визначають критичне мислення одним з її провідних трендів. Тут є слушною думка Н. Харченко: «критичне мислення – актуальний тренд сучасної освіти» [22, с. 5].

Цінним для нас є зауваження Н. Харченко про важливість розвитку критичного мислення людини не тільки для неї самої, а й для суспільства в цілому: «Критичне мислення є антипод догматичному. Воно вивіщує людини до рівня Людини, якою не можна маніпулювати, яка не боїться мислити, оцінювати, порівнювати. Тому розвиток критичного мислення потрібен не лише самій людині, а є незаперечною умовою суспільного прогресу» [22 с. 5]. Далі дослідниця абсолютно слушно зауважує, що «розвиток критичного мислення стає актуальним за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних або інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких непередбачувана» [22, с. 5].

П. Саух обґрунтовує позиції розвитку критичного мислення як одного з «провідних трендів і наскрізних завдань освітнього процесу» в світі через можливості, які забезпечує критичне мислення, до таких належать:

- забезпечення ефективності науково-технічного та суспільного прогресу;
- запорука демократії;
- детермінація самостійних і відповідальних дій людини;
- спонукання до формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та прийняття рішень;
- сприяння постійному самовдосконаленню людини [17, с. 234].

Отже, якщо порівняти вимоги постіндустріального суспільства до сучасної освіти й мету технології розвитку й формування критичного мислення, то ми бачимо, що вона відповідає поставленій цілі, тобто здатна підготувати особистість, що нестандартно мислить, приймати відповідальні рішення, сприяти самовдосконаленню та самопізнанню людини, забезпечувати науковий і науково-технічний процес, а саме критичне мислення й процес його розвитку стають трендом української освітньої системи.

Однак варто зауважити, що процес розвитку й формування критичного мислення, а також упровадження відповідної технології неможливий

без освітнього середовища, оскільки саме воно дозволяє створити спеціальну систему роботи з формування й розвитку критичного мислення, а також усунути протиріччя між соціальним замовленням щодо підготовки особистості до життя в сучасному постіндустріальному суспільстві та реальною підготовкою.

Крім того, саме освітнє середовище дозволяє створити належні умови для розвитку й формування критичного мислення. Так, С. Терно зазначає: «Проведений аналіз показав, що найбільш сприятливі умови для розвитку критичного мислення створюються у вільному навчальному середовищі при вирішенні проблемних завдань за допомогою проблемних методів та інтерактивних форм навчання. Оформлення результатів у вигляді написання есе з наступною рефлексією спонукають самоорганізацію мислення учнів / студентів (прим авт.). Таким чином, забезпечується участь у навчально-виховній діяльності і відбір оптимальних засобів і способів впливу» [21, с. 25].

С. Терно в одному з відкритих курсів також зауважує, що «уміння критично мислити забезпечує науково-технічний і суспільний прогрес та є запорукою демократії, а освіта відіграє в його розвитку першорядну роль [11], така позиція також знайшла своє відображення у вимогах до сучасної освіти, висловленої П. Саухом, які ми представили раніше. Дослідник також зауважує, що, по-перше, проблему розвитку критичного мислення актуалізують «емерджентність системи змін глобального інформаційного суспільства, становлення смарт-економіки в епоху діджиталізації, бар'єрів та ризиків її розвитку, які вимагають випереджувальних знань і дій»; по-друге, освіта в розвитку такого типу мислення має відігравати вирішальну роль, оскільки, з одного боку, відображає потреби сучасного суспільства, з іншого – такий тип мислення є доволі складним феноменом за своєю структурою [17, с. 234].

Отже, можемо узагальнити, що, безумовно, освіта є базовим фактором у процесі формування та розвитку критичного мислення, що зумовлено цілою низкою факторів:

- критичне мислення є складним за своєю структурою (мотиваційно-ціннісний, пізнавальний, діяльнісний, рефлексивний компоненти) (за М. Починковою);

- технологія розвитку й формування критичного мислення є педагогічною технологією, що вимагає освітнього середовища для її реалізації;

- сучасне постіндустріальне суспільство ставить перед інститутом освіти низку завдань до підготовки особистості, що співпадають з метою технології й формування критичного мислення.

Висновки. Отже, освіта відіграє визначальну роль у житті людини та суспільства й розглядається науковцями як окремий соціальний інститут, що покликаний відповідати

вимогам суспільства й готувати громадян для життя в ньому, при цьому є доволі консервативним і відстає від вимог і потреб суспільства. Аналіз поглядів науковців на сучасне суспільство дозволяє визначити його як постіндустріальне або інформаційне, що висуває низку вимог до освіти: готувати особистостей здатних до саморозвитку, самопізнання, прийняття нетривіальних і відповідальних рішень. Однією з педагогічних технологій, що дозволяє реалізувати вимоги суспільства до освіти в постуіндустріальну епоху є технологія розвитку і формування критичного мислення. При цьому складність цього процесу вимагає його здійснення в спеціальному освітньому середовищі, що дозволяє стверджувати, що саме освіта виступає базовим фактором для формування критичного мислення громадян.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розкритті теоретичної моделі технології формування критичного мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. Навч. посібник / За заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.
2. Бадер С. О., Починкова М. М., Курило В. С. Критичне мислення як засіб протидії впливу інфодемії в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76, том 1. С. 208–214. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-1-32>
3. Бадер С. О., Починкова М. М. Психолого-педагогічні та нейрофізіологічні засади критичного мислення особистості на різних вікових етапах. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 73. С. 127–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.25>
4. Бадер С. О., Починкова М. М. Технологія формування критичного мислення особистості: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 64. Том 1. С. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.19>
5. Вступ до освітології : навч. посібн. / Упорядники : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. Київ : ВП «Едельвейс», 2017. 382 с.
6. Гуменюк В. В. освіта в постіндустріальному суспільстві: думки класиків. IV Конгрес САУ «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві» : тези доповідей. 28–29 жовтня 2021 року. Харків, 540 с. С. 513–515.
7. Декларація прав людини й громадянина 1789 р. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0
8. Дворецька Г. В. Соціологія праці : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2001. 244 с.
9. Освітні технології : навч.-метод. посібник / За заг. ред. О. М. Пехоти. К., 2021. С. 28–43.
10. Козира В. М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі : навч.-метод. посіб. для вчителів. Тернопіль : ТОКІППО, 2017. 60 с.

11. Критичне мислення для освітан. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/krytychne-myslennya-dlya-osvityan/#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F,%D0%B2%20%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BD%D1%83%20%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C>.
12. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків : Основа: Тріада+, 2008. 96 с.
13. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyakipitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
14. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
15. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
16. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
17. Саух П. Ю. Розвиток критичного мислення як один із провідних трендів сучасного освітнього процесу. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контрверзи сучасного наукового пізнання* : зб. тез всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 8 червня 2021 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України / ред. кол.: Топузов О. М., Сисоєва С. О., Дічек Н. П., Култаєва М. Д. та ін. [електр. наук. вид.]. Київ : Педагогічна думка, 2021. 246 с. С. 233–236.
18. Сисоєва С. О. Роль освіти в сучасному світі. *Рідна школа*. 2008. № 11 (948) листопад. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711946/1/rol-osv.sys.pdf.pdf>
19. Соціологія : підручник / за заг. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. М. І. Горлача. Харків : Київ, 1998. 624 с.
20. Сучасні педагогічні технології : навч.-метод. посібник / автор-укладач Е. І. Федорчук. Кам'янець-Подільський : АБЕТКА, 2006. 212 с.
21. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
22. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих. Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2018. 120 с.
23. Хващевська О. О. Сучасні педагогічні технології в навчанні молодших школярів. «*Молодий вчений*». «*Young Scientist*». Вересень, 2017. № 9.2 (49.2). С. 20–24.
24. Ягоднікова В. В. Застосування технології розвитку критичного мислення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник післядипломної освіти*. 2009. Вип. 11 (1). С. 190–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2009_11%281%29_26
25. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. *The Public Interest*. 1967. №7. С. 102–118.
26. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789. *Conseil constitutionnel*. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/declaration-des-droits-de-l-homme-et-du-citoyen-de-1789>
27. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris, 2017. 67 p. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf>.
28. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Third edition. Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, 1996. 205 p.
29. Toffler A. Powershift: knowledge, wealth and violence at the edge of the 21st century. New York, 1990. 585 p.
30. Webster F. Theories of the Information Society. London and New York, 2006. 314 p.